

اخلاق پوهک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا مَنْ يَعْلَمُ مَرَادَ الْمُرِيدِينَ

عباس‌زاده.
مشخصات نشر: قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم،
انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۲۰۴ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۴۶۸۹ - ۰۲ - ۳
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۸۷] - ۲۰۳.
موضوع: تخیل -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
Imagination -- Religious aspects -- Islam
تخیل (فلسفه)
Imagination (Philosophy)
رده‌بندی کنگره: BP۲۳۲/۶۵
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۵
شماره کتابشناسی ملی: ۹۹۲۲۶۷۲

www.EAEP.IR

تخیل آدمی؛ فرصت یا تهدید

مؤلف: مهدی محمدی
ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت
صفحه‌آرا: ابراهیم همایی
ویراستار: حسن عباس‌زاده
نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳
شمارگان: ۳۰۰ نسخه
شماره مسلسل انتشار: ۴۹
شماره مسلسل چاپ اول: ۳۸

انتشارات اخلاق و تربیت

تمامی حقوق نشر مکتوب اثر متعلق به ناشر است
قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳

انتشارات اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵- ۳۲۹۳۹۲۵۹

همراه: ۰۹۹۴ ۱۱۸ ۷۷۲۷

www.Akhlaqbook.ir

اخلاق پوهک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

انتشارات اخلاق و تربیت

تخیل آدمی فرصت یا تهدید

مهدی محمدی

سال ۱۴۰۳

www.Akhlaqbook.ir

تقديم به محضر

قطب عالم امکان حضرت بقیة الله الاعظم (ارواحنا له الفداء)

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳

فصل اول تربیت اخلاقی

مقدمه.....	۱۹
چیستی و کاربردهای تربیت اخلاقی.....	۲۱
ارتباط اخلاق و تربیت.....	۲۶
مفهوم تربیت و فعل تربیتی.....	۲۷
مفهوم اخلاق و فعل اخلاقی.....	۳۰
مفهوم‌شناسی تربیت اخلاقی.....	۳۱
تربیت عوالم نفس.....	۳۴
حقیقت نفس از نظر علامه طباطبایی.....	۳۶

فصل دوم

قوه متخیله

۴۳	مقدمه.....
۴۴	چیستی قوه متخیله.....
۴۷	زندگی متخیلانه انسان.....
۴۷	۱. تقلید در آراء.....
۴۸	۲. دارا بودن احساسات و عواطف.....
۴۹	۳. ناکارآمدی درمان اطبای روحی.....
۴۹	۴. مشاهدات مبنی بر زندگی تخیلاتی مردم.....
۵۰	۵. مشغولیت به لعب و لهو.....
۵۰	ویژگی‌ها و کارکردهای قوه متخیله.....
۵۱	۱. محرک بودن قوه متخیله برای انجام افعال انسان.....
۵۳	۲. اشتغال دائم قوه تخیل.....
۵۴	۳. قدرت دریافت و ادراک توسط قوه تخیل.....
۵۵	۴. کسب معلومات.....
۵۷	۵. جایگزینی غیر کمال به جای کمال توسط متخیله.....
۵۸	۶. قوه متخیله از نعمات الهی.....
۵۹	۷. لهو و لعب بودن تخیل.....
۶۰	۸. تخیلات سبب دوری از رحمت خدا.....
۶۱	۹. رهزن بودن قوه متخیله.....
۶۲	۱۰. متخیله و حقیقت جلوه دادن باطل.....
۶۴	۱۱. تخیل و عدم توانایی در احاطه بر خداوند.....

۱۲. توانایی و دسترسی شیطان به تخیلات انسان ۶۴
- تأثیرات و تأثرات قوه متخیله ۶۶
۱. تأثیرپذیری شعر از قوه تخیل ۶۷
۲. تأثیر تخیل بر انسان بدون ولایت ۶۷
۳. شیطان و تأثیر آن بر تخیل ۶۹
۴. تأثیر حُب بر قوه تخیل ۷۱
۵. تأثیر عواطف (درونی و بیرونی) بر قوه تخیل ۷۳
۶. تأثیر برخی از علوم بر قوه متخیله ۷۴
۷. تأثیر گرایش به مادیات بر تخیلی بودن انسان ۷۵
۸. سجایای اخلاقی و تأثیر مستقیم آنها در تخیل انسان ۷۶
۹. مزاج و تأثیرات آن بر تخیل ۷۷
۱۰. تأثیر خواب‌ها و رؤیاها بر تخیل ۷۸
۱۱. تخیل مانع از کمال ۸۰

فصل سوم

کنترل قوه متخیله

- مقدمه ۸۵
- روش ۸۵
- کنترل ۸۷
- اهمیت کنترل قوه متخیله ۸۹
- روش‌های کنترل قوه متخیله ۹۱
- دعا ۹۱

۹۵.....	ذکر.....
۱۰۰.....	دل نبستن به دنیا.....
۱۰۳.....	مراقبه.....
۱۰۶.....	بی‌کار نبودن.....
۱۰۹.....	مشغول کردن ذهن به امور ممدوح.....
۱۱۳.....	استعاذه به خداوند.....
۱۱۷.....	تغییر موقعیت.....
۱۲۲.....	آرزوها.....
۱۲۳.....	دوری از صفات رذیله.....
۱۲۷.....	مراقبت از زمان طفولیت.....
۱۳۱.....	ریاضت شرعیه (تحمیل به نفس).....
۱۳۳.....	کاهش پراکندگی‌های درونی.....
۱۳۴.....	نگهبانی از ورودی‌های خیال.....

فصل چهارم

جهت‌دهی قوه متخیله

۱۴۱.....	مقدمه.....
۱۴۲.....	مفهوم روش جهت‌دهی قوه متخیله.....
۱۴۲.....	روش‌های جهت‌دهی قوه متخیله.....
۱۴۳.....	توحید.....
۱۴۴.....	روش‌های آفاقی.....
۱۴۶.....	روش‌های انفسی.....

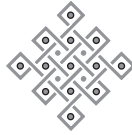

۱۴۷	فطرت
۱۵۰	معرفت
۱۵۱	معرفت نفس
۱۵۲	مراقبت از متعلقات رحمانی و پاسخ دادن به نیازهای انسانی
۱۵۳	نماز
۱۵۶	عقل
۱۶۰	تعدیل قوای نفس
۱۶۱	تمرکز
۱۶۳	صبر
۱۶۶	تمرین و تکرار
۱۶۸	خواندن کتب منطقی، ریاضی و معقولات
۱۷۰	توجه به نعمت‌های درونی و بیرونی
۱۷۲	علم و یقین
۱۷۴	یاد معاد

فصل پنجم

نتیجه‌گیری

۱۷۹	مقدمه
۱۷۹	نتیجه بحث
۱۸۵	پیشنهادهات
۱۸۷	فهرست منابع

سخن ناشر

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام‌شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه تدوین علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

از اهداف انتشارات اخلاق و تربیت، ترویج محتوای علمی بنیادین و کاربردی در زمینه‌های تربیتی، اخلاقی، عرفانی، روان‌شناسی و مشاوره در جامعه است. در این راستا، پژوهش‌هایی را که با این موضوعات انجام شده باشند، به زیور طبع آراسته کرده و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار می‌دهد.

کتاب پیش رو، با عنوان *تخیل آدمی؛ فرصت یا تهدید* نمونه‌ای از این آثار است که با تلاش نویسنده ارجمند جناب آقای مهدی محمدی نگارش یافته است.

انتشارات اخلاق و تربیت، توفیق روزافزون نویسنده محترم این اثر را از خداوند متعال خواستار است.

قم مقدس

انتشارات اخلاق و تربیت

مقدمه

با توجه به اینکه قوه متخیله یکی از قوای تأثیرگذار در اخلاقی شدن افراد است، بلکه مبدأ شکل‌گیری افعال از این قوه می‌باشد؛^۱ لذا شناخت ماهیت و چیستی آن و در ادامه، ارائه روش‌های کنترل و جهت‌دهی قوه متخیله نیز بسیار مهم می‌باشد. به همین خاطر، شناخت نفس و قوای آن نیز لازم است؛ چون متعلق خوبی و بدی، نفس انسان می‌باشد و اخلاق بدون در نظر گرفتن نفس، مفهومی ندارد؛ بنابراین ما با دو موضوع مهم کار داریم؛ یکی نفس و قوای آن که علم فلسفه متکفل آن می‌باشد و دیگری تربیت اخلاقی که علم اخلاق عهده‌دار آن است.

همه انسان‌ها به‌نوعی تحت تأثیر قوه متخیله هستند؛^۲ چراکه این قوه، راه ورود الهامات الهی یا شیطانی می‌باشد و از نعمت‌های بزرگی است

۱. طوسی، محمدین حسن (بی‌تا)، مصباح‌المتجهد، ص ۱۷۳.

۲. حسن‌زاده آملی، حسن (بی‌تا)، رساله وحدت از دیدگاه عارف و حکیم، ص ۲۰۸.

که از نظر ارزش، بسیار بالا و از نظر حکم، بسیار گسترده است^۱ و به واسطه همین قوه، انسان می‌تواند به زندگی خود ادامه بدهد. این قوه، رابط بین محسوسات و معقولات است به طوری که اگر نقش خود را در این دو جنبه ایفا نکند این پیوند قطع می‌شود.^۲ این نعمت الهی می‌تواند کارکرد مثبت و منفی داشته باشد و در بُعد مادی و معنوی انسان اثرگذار باشد.

همچنین از آنجایی که میان قوای باطنی و اعمال ظاهری انسان رابطه وجود دارد،^۳ در مکتب اخلاقی منش، وجود رابطه میان رفتار و تربیت اخلاقی با قوای باطنی مورد تأیید قرار گرفته است؛^۴ لذا سامان دادن به نظام متخیله افراد توسط مربی می‌تواند گام مهمی در ارتقای تربیت اخلاقی افراد به شمار آید؛ به عبارت بهتر، به هر میزان که قوه متخیله تحت حاکمیت عقل قرار بگیرد به همان اندازه فرد در مسیر تربیت الهی قرار گرفته، راه وصول به قرب الهی - که غایت تربیت اخلاقی است^۵ - هموارتر خواهد گردید. این بحث در آثار اندیشمندانی همچون فارابی، ابن عربی، ملاصدرا، غزالی، فیض کاشانی، نراقی، علامه طباطبایی و امام خمینی رحمته‌الله نیز مطرح شده است؛ به طوری که از دیدگاه امام خمینی رحمته‌الله اولین کاری که سالک در مسیر معنوی خود به سوی پروردگار باید انجام دهد قطع خیال [متخیله] است.^۶

۱. ابن عربی، محی الدین (بی تا)، *الفتوحات المکیة*، ج ۳، ص ۵۰۸.

۲. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵ ش)، *تفسیر انسان به انسان*، ص ۱۹۴.

۳. نراقی، احمد (۱۳۷۸ ش)، *معراج السعاده*، ص ۶۷.

۴. نراقی، مهدی (بی تا)، *جامع السعادات*، ج ۳، ص ۲۱۹.

۵. فتحعلی، محمود و دیگران (۱۳۹۱ ش)، *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*، ص ۱۷۷.

۶. خنینی، سید روح الله (۱۳۸۴ ش)، *شرح چهل حدیث*، ص ۱۷.

البته واضح است که مراد از قطع خیال، کنترل خیال است همچنان که آیت‌الله جوادی آملی تعدیل این قوه را صحیح می‌داند نه تعطیل آن را.^۱

ابن میثم نیز در شرح **نهج‌البلاغه** در بیان نقش تخیل در بُعد مادی زندگی انسانی تصریح می‌کند:

صنایع انسانی پس از صورت‌بندی مصنوع در قوه متخیله ساخته می‌شوند؛ بلکه اصولاً کارهای انسانی چه صنعت و چه غیر صنعت، تحقق خارجی نمی‌یابند مگر پس از آنکه کیفیت و چگونگی آن در ذهن تصور شود.^۲

نقش این قوه در رفتار انسان به قدری مهم است که خواجه نصیرالدین طوسی آن را مبدأ اول همه تحریکات بدن می‌داند.^۳ به‌کارگیری قاعده زرین^۴ نیز متوقف بر استفاده از تخیل است.^۵ با این حال، یکی از وادی‌های تربیت اخلاقی که کمتر مورد توجه قرار گرفته است قوه متخیله می‌باشد. از دیدگاه فارابی «تخیل» قوه‌ای است که مشاهدات محسوسات را حتی پس از غیبت آنان در خود حفظ نموده و برخی را با برخی دیگر ترکیب و تفصیل می‌دهد.^۶

بنابراین از آن جهت که قوه متخیله دارای چنین شأنی در زندگی انسان

-
۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۲ ش)، *حیات حقیقی انسان در قرآن*، ص ۱۲۳.
 ۲. بحرانی، ابن میثم (۱۴۲۸ ق)، *شرح نهج‌البلاغه*، ج ۲، ص ۷۱۲.
 ۳. طوسی، محمد بن حسن (بی‌تا)، *مصباح‌المتهجد*، ص ۱۷۳.
 ۴. منظور از قاعده زرین: «آنچه را که برای خود دوست می‌داری برای دیگران دوست بدار و آنچه را که برای خود دوست نمی‌داری برای دیگران هم دوست ندار.»
 ۵. گنسلر، هری جی (۱۳۸۵ ش)، *درآمدی جدید به فلسفه اخلاق*، ص ۲۳۳.
 ۶. فارابی، ابونصر (بی‌تا)، *آراء اهل المدینه الفاضله و مضاداتها*، ص ۸.

است، تربیت آن بسیار ضروری می‌باشد و می‌تواند گام مهمی در کمال انسان داشته باشد. تربیت، فعالیت هدفمند بین مربی و متربی است که برای رسیدن به این هدف، نیازمند مبانی و اصول و روش‌هایی هستیم؛ اما تربیت اخلاقی «فرایند درونی شدن ارزش‌های اخلاقی و شکل‌گیری پایدار شخصیت انسان بر اساس ویژگی‌های انسان کامل اخلاقی است».^۲

غفلت از پرداختن به این مسئله کاربردی در مراکز تعلیم و تربیت؛ و در عصر حاضر پرداختن به جنبه‌های صرفاً دنیوی این قوه برای رسیدن به آمال و آرزوهای زودگذر مانند تقویت هنرهای ترسیمی، شعر، داستان‌نویسی، فیلم‌سازی و نیز تقویت حافظه، دلیل دیگری است که اهمیت بررسی این موضوع را در بُعد تربیت بیش‌ازپیش روشن‌تر می‌کند. و نیز عدم پرداختن مستقل محققین به این موضوع به نوبه خود دلایل دیگری برای اثبات ضرورت این مسئله است تا با ارائه راهکارهای کنترل و تربیت خیال، تحقیقی نو در زمینه تربیت اخلاقی ارائه شود.

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان به تناسب آیات مربوط با موضوع خیال، به بررسی این قوه پرداخته و بعد از بیان دو نوع حیات فطری و خیالی، به‌طورکلی به سه موضوع زیر در این رابطه پرداخته است:

۱. ویژگی‌های این قوه؛

۲. تأثیرات؛

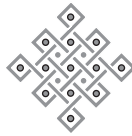
۳. متأثرات این قوه از محیط.

۱. بناری، علی همت (۱۳۸۸ ش)، نگرشی بر تعامل فقه و تربیت، ص ۹.

۲. عالم‌زاده نوری، محمد (۱۳۸۹ ش)، راهبرد تربیت اخلاقی، ص ۶۶.

فصل اول تربیت اخلاقی

♦ فصل اول تربیت اخلاقی

مقدمه

تربیت اخلاقی به‌عنوان قلمرو خاصی از تربیت، معادل مفاهیمی چون «تهذیب اخلاق» و «تزکیه نفس» در فرهنگ اسلامی است. متصوفه با تأکید بر روح و باطن، آن را با تأدیب و ریاضت‌های سخت نفسانی برای تبدیل کاستی‌ها و رذایل به والایی‌های اخلاقی برابر شمرده‌اند. دانشمندان مسلمان با توجه به جامعیت مکتب تربیتی اسلام، آن را «فرایند و بستری که در آن انسان توانایی می‌یابد از روی اختیار، ملکات و صفاتی را بپذیرد و در کنار ساختار خلقی خویش، از سرنوشت و طبعی دیگر برخوردار شود» تعریف نموده‌اند.

حسینی دهشیری در کتاب خود تحت عنوان «نگرشی به تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام» تربیت اخلاقی را این‌چنین تعریف کرده است: «تربیت اخلاقی عبارت است از ایجاد شناخت و برانگیختن احساس، جهت تضعیف صفات منفی و مراقبت و پرورش هماهنگ صفات مثبت

تا این صفات ملکه انسان گردند»^۱.

خواجه نصیرالدین طوسی در کتاب «اخلاق ناصری» هدف تربیت اخلاقی را پرورش فضایل و از بین بردن رذایل اخلاقی می‌داند و می‌نویسد: «روش‌های تربیت اخلاقی بر دو دسته‌اند: روش‌های عام که شامل روش‌های زمینه‌ساز، پرورش فضایل، زدودن رذایل است و روش‌های خاص که تنها در مورد یک رذیلت یا فضیلت کارایی دارد»^۲.

اخلاق و تربیت اخلاقی از دیرباز و در همه جوامع مورد توجه پیامبران الهی، فیلسوفان، اندیشمندان، معلمان و والدین قرار داشته است. بشر امروزی نیز به دلیل رویارویی با بحران هویت انسانی و ارزش‌های اخلاقی ناگزیر است به ارزش‌های اخلاقی روی آورد. تربیت اخلاقی هم به عنوان یکی از جلوه‌های متعالی تعلیم و تربیت، که هدف عمده آن رشد اخلاقی شاگردان است به گونه‌ای که آنان را افرادی «نیک و خیر» بار آورد، امری است که مربیان و معلمان ناچارند مستقیم و یا غیرمستقیم بدان توجه کنند. بنابراین نظام تعلیم و تربیت موظف است با تدوین اصول راهنمای عمل و روش‌های مؤثر و متناسب با وضعیت بومی و دگرگونی‌های محیطی، مربیان را در تربیت اخلاقی یاری کند؛ زیرا پویایی هر نظام تربیتی در این است که اصول، روش‌ها و کارکردهای خودش را از حالت ایستا خارج کند و بتواند خواسته‌هایش را متناسب با دگرگونی‌های محیطی، شاداب و زنده نگه دارد»^۳.

۱. حسینی دهشیری، افضل السادات (۱۳۷۰ ش)، نگاشتی به تربیت اخلاق/از دیدگاه اسلام، ص ۲۵.

۲. خواجه نصیرالدین طوسی (۱۳۷۵ ش)، اخلاق ناصری، ص ۵۸.

۳. منوچهری نیا، سوزان (۱۳۹۲ ش)، تبیین زمینه‌های تربیت اخلاقی در دوره کودکی.